

УДК 72.03(07)

к.арх. Криворучко Ю.,
Національний університет "Львівська політехніка"**СВІТОГЛЯДНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ БАЗИС
ДОСЛІДЖЕННЯ ФЕНОМЕНУ САКРАЛЬНОГО
(етико-природничий аспект)**

Розглянуті етичні та природничі аспекти відношення людини до світу. Модернізм змінюється позаісторичною комбінаторикою постмодернізму, щоб дати місце деконструкції всього попереднього зконструйованого світу. На горизонт досліджень у пізнанні людини виходять феномени щастя, віри, справедливості. Сфера відношення людини до світу включає у себе феномен духовного, з його вищим проявом – сакрального. Таке різноманіття підходів до розуміння світу і людини передбачає необхідність об'єднати засоби пізнання, відчуття, розуміння світу, у яких сакральне має цілісний досвід пошуку шляхів людини і світу.

Ключові слова: сакральне, пізнання, простір, етика

Виявлення закономірностей впливу та ролі сакральних місць та об'єктів у формуванні простору міст та структури територій в ході еволюції освоєння довкілля людиною потребує формування світоглядно-філософського базису такого дослідження. В основу такого базису необхідно покласти уявлення про людину, світ та їх взаємні відношення, пов'язання у ході їх взаємодії, пізнання та освоєння світу людиною. Побудова світоглядно-філософського базису дослідження феномену сакрального базується на порівняльному аналізі різних найсуттєвіших сторін взаємодії людини та світу з метою виявлення методологічних установок, що обґрунтовують присутність віри у світі людини як задоволення однієї з найважливіших її духовних потреб. Такий світоглядно-філософський базис дослідження обґрунтовує і складає необхідну історико-теоретичну передумову дослідження феномену сакрального, як вищого прояву духовного в еволюції освоєння територій та формування міст.

В еволюції освоєння довкілля людина виробила систему уявлень про світ, яка розвинулась від сприйняття світу як незрозумілого, ворожого і загрозливого для людини до зрозумілого, приязного і сприятливого у життєдіяльності людини. Взаємодіючи зі світом, що перевершував людину і вселяв страх своєю незрозумілістю і силою, людина виділяла частинки зрозумілого, якому знаходила пояснення, переводячи їх у область пізнаваного, а пізнане – у досвід.

Все, що залишалось непізнане зі світу, людина освоювала двома шляхами. По-перше, розвивала засоби пізнання, щоб заглибитись у непізнане і

перевести пізнану частину знову у нові, глибші знання, а їх – у збагачений знаннями досвід. Новий досвід, як і нові знання служили новим інструментом на шляху пізнання нових сторін світу. Так формувалась система підходів та поглядів, що поступово складалась у раціонально пояснювану картину світу. Така картина світу була видимою та осяжною і сама ставала потужним системним інструментарієм пізнання і освоєння довкільного світу. Цей напрям діяльності передбачав парадигму руху від непізнаного до пізнаного, причому, переведення непізнаного у пізнане відкривало щоразу нові горизонти непізнаного, яке знову пізнавалося, відсовуючи непізнане до обрію пізнання. Головними у цьому процесі були: час, інструментарій і мета пізнання.

По-друге, не знаходячи раціональних способів пізнання схованих від людини, глибинних сторін світу, людина відносила ці сторони до непізнаних явищ у актуальному часі, або у принципі. Такими, передусім напочатку, були спроби цілісного пізнання природних стихій – води, повітря, вогню, землі, грому та блискавки, які незмірно переважали силу людини. Боячись їх, людина старалась запобігти їх руйнівним діям системою позараціональних, опосередкованих дій, для яких користувалась іншим інструментарієм – посередниками, що відображали сили як стихій, так і людини. Такі опосередковані непрямої дії уявлення про взаємодію з незрозумілими силами і невидимими їх рушіями поступово склались у містичну, духовну картину світу, у якій основними були нематеріальні засоби та позараціональні підходи до пояснення і розуміння світу та взаємодії з ним.

Таким чином, у різних раціональних – знанні, досвіді, уявленнях людина з часом відкривала непізнане, на пізнання якого необхідні були нові уявлення, шляхи, засоби, роблячи цей процес якщо не безперервним, то однак нескінченним. Частина непізнаного сьогодні, а в перспективі – непізнаного взагалі є об'єктивно присутньою завжди і у всьому. З іншого боку, до цієї непізнаності людина виробила своє відношення: від несприйняття, неусвідомлення, страху – до прийняття, встановлення зв'язків, усвідомлення, для чого виробила арсенал засобів – знаків, символів, ритуалів, вірувань зі своєю формою, смислом, значенням, цінністю. Отже, у ході еволюції людина розвинула два типи засобів встановлення зв'язків і освоєння довкілля – матеріальні та духовні, в іншому представленні – раціональні та позараціональні. Духовні способи освоєння довкілля та дійсності людиною сформували стійку її потребу духовності, яка впливає з природи і життєдіяльності людини. Світ, довкілля людини здійснює вплив та визначає її сприйняття. Від людини залежить зрозумілість і незрозумілість довкільного світу. Від людини і світу залежить їх привабливість чи загрозливність, їх

порятунок та спасіння. Світ виступає у видимих і невидимих своїх проявах. Непізнаване, як правило, – невидиме.

Визначення характерних рис сучасного світу та відношення людини до нього, освоєння його відкривають нам феномен духовного у його видимих та невидимих проявах. Виявлення тих областей людської діяльності і свідомості, які, виражаючи світ, дають підтвердження прояву духовного – того живого матеріалу, що наповнює наші уявлення, підказує форму, насичує уяву для творчості, яка покликана відчувати красу, пізнавати правду та вірити у доброту не пояснюваного світу. З проявів духовного нас цікавлять передусім ті, які мають відношення до найзагальніших сторін буття людини, її перспективи у світі, які дають їй підтвердження, віру у саму себе, у світ та виражаються у видимих – матеріально-просторових формах її життєдіяльності. Важливо пов'язати відчуття та уявлення людини з потребою бути разом зі світом через духовний зв'язок, який втілюється через простір, місця, предмети, красу, традицію, спільноту, посвячення, пов'язує часове "тепер" та перспективу вічності. Вищий прояв таких уявлень – духовне духовного, «святеє святих», сакральне, священне, святе, освячене – становлять вищий ранг людських цінностей, які характеризуються змістовно-формальною стійкістю та значною незмінністю у часі та виражають систему найважливіших цінностей людини.

З практично безмежного поля подій, фактів, закономірностей, текстів, літератури, що стосуються предмету дослідження – духовного, вужче – сакрального вибираються такі, що відображають проблематику предмету у його змістовному та просторово-часовому вимірі. Дослідження духовного, сакрального також представлене двома парадигмами – раціональною і метафізичною. Раціональна парадигма однією із своїх іманентних властивостей, установок пошуку вбачає раціоналізацію, у тому числі трансцендентного – наскільки це можливо – її засобами, розширяючи поле поясненого та „віддаляючи” предмет трансцендентного до нового розширення раціонального. Раціональна парадигма у підсвідомості її прихильників часто не визнає існування трансцендентного як такого і увесь пафос свого інтересу направляє на відкриття все нових областей раціонального, у яких «немає» трансцендентного. Фактично ця парадигма працює поза областю трансцендентного, або намагається звести його до мінімуму чи відвести за горизонт пізнання. Метафізична парадигма розглядає світ у нероздільності його сутностей – пізнаних і непізнаних, явища – у нероздільності їх взаємопроникнення матеріально-функційної і духовної їх сутностей та завжди шукає трансцендентне за формами його прояву.

Складовими світоглядно-філософського базису дослідження феномену сакрального у сучасному світі доцільно визначити етичні горизонти і естетичні

уявлення людини, її пізнавальні здобутки на зламі тисячоліть, досвід історії, методологічну оснащеність та наукові парадигми точних та природничих наук, що дозволили будувати та пояснювати різноманітні картини світу. Для такого базису необхідно зробити епістеміологічний начерк, який виявить «сукупність відношень, які можна відкрити в дану епоху між науками, якщо їх проаналізувати на рівні дискурсивних регулярностей, ... необмежено рухливу сукупність скандувань, зміщень, збігів, які постійно утворюються й розпадаються, ...щоб зрозуміти систему перешкод та обмежень, які в даний момент накладаються на формування раціональної думки".

Нерідко жахливий досвід ХХ – поч.ХХІ ст. свідчить, що людина ще дуже мало знає себе. Образ людини не має чітких контурів, етичні орієнтири суттєво різняться у різних частинах світу, у різних віровизнаннях. Ідеології показали свою неспроможність, культура шукає хиткої рівноваги у поверненні до традиції, до випробуваних часом цінностей. Підкорення природи людиною, замість очікуваного панування над нею, показало грізність її і виступило викликом і попередженням. Нові пошуки нерідко за свої відкриття видають давно забуті парадигми, які виявляються архетипами нашої свідомості і нікуди не зникають. Сьогодні наука відмовляється від амбіцій створення метатеорії і метанауки, синтетичних доктрин і абсолютних істин. Нові технології розкривають нові можливості людини і нерідко дотеперішній досвід не стає у пригоді. Непросто визначити у такій парадигмі нової категорії добра і зла. Дослідники все частіше вказують на порожнечу епохи, шукаючи вихід у поверненні почуття відповідальності людини за себе і світ. Людина реальна, щоденна у протиставленні до величних побудов науки минулого все більше стає центром сучасного інтересу найрізноманітніших наук.

У пізнанні людиною себе етичне самоусвідомлення представлене значною різноманітністю: Жіль Делез і Робер Мізраї опрацьовують етику радості і щастя, які кладуть в основу мудрості, у якій немає трансцендентності, «схованки у Священному», яка далека від «потойбіччя» та ірреальності, проте водночас є духовною практикою, пов'язаною з усім наявним у Всесвіті. При цьому етика – не вчення про добро і зло, а практична наука любові та бажання, мислимого як воля. Бажання – не як нестача, відсутність, а творення життя. У такий спосіб етика виводить із свого об'єкту категорію пустоти, «ніщо», заміщаючи їх метафізичним поривом життя, активною волею суб'єкта, що розгортає себе у власному житті завдяки силі, ствердженню та присутності. За Мізраї – щастя — це єдина мета, до якої варто прагнути, яку переслідують задля неї самої, оскільки вона найбагатша і найоб'ємніша. Жіль Делез повністю заперечує діалектику, як дзеркало негативної діяльності: рухатися в бік негативного через тезу, антитезу й синтез, де негативне руйнує зміст поняття,

означає залишатися прикутим до "ніщо", до нігілізму. Діалектика – природна ідеологія злопам'яті і творчої безпорадності, це думка людини-теоретика, яка виражає свою реакцію проти життя, намагається судити життя, обмежувати його, вимірювати, а також – це думка священослужителя, який підкоряє життя за допомогою негативного елемента, потребує негачії для утвердження своєї могутності, репрезентує дивну волю, яка приводить протидіючі сили (*les forces reactives*) до тріумфу, нарешті, – це думка раба, що виражає в собі протидіюче життя і протидіюче становлення всесвіту. «Ми стверджуємо випадковість і необхідність випадковості; становлення і буття становлення; множинне й одиничний елемент множинного. Ствердження роздвоюється, потім подвоюється, доходить до найвищої сили. Різниця віддзеркалюється і повторюється або відтворюється. Вічне повернення є тією найвищою силою, синтезом ствердження, який бере свій початок у Волі. Легкість того, що стверджує, проти тягаря заперечення: ствердження ствердження проти отого сумнозвісного заперечення заперечення». Стверджувати — це творити, винаходити нові цінності, не роблячи їх продуктами негачії.

Натомість, Марсель Конш вважає щастя трагічним: людина з болем усвідомлює реальність свого становища і прагне до єдності в протилежностях, шукає життя в смерті, ствердження в запереченні та радість у небутті, будує ілюзії проти жорстокості, лиха і болю. Трагічна людина прагне єдності протилежностей: любові і кінця любові, дружби і кінця дружби, творіння і руйнації цього творіння, щасливої миті і закінчення цієї щасливої миті. Людина є поза оптимізмом чи песимізмом, оскільки життя і добре і погане, і осмислене і абсурдне. Трагічне не можна раціоналізувати. «...Немає справжньої радості без перешкод, без того, щоб вона не перебувала в суперечності сама із собою: радість завжди парадоксальна, інакше — це не радість». Заклик відійти від християнської проблематики заборон ставить собі за мету реалізувати введення "я" у світовий порядок" – одвічне завдання ще з часів первісної міфологічної дохристиянської свідомості людини.

Мішель Фуко та П'єр Адо знаходять світло сучасності в античній калокагатії — злитті краси й добра у напівестетичному, напіветичному понятті: утворення і розвиток практики самоформування, щоб зробити себе творцем краси свого власного життя. Така практика самоформування висовується сьогодні альтернативою етичній практиці на основі релігії і трансцендентного закону. Етичні вправи, "ліки від пристрастей", запозичені у еллінських та римських школах, приводять до трансформації світобачення і до перетворення особистості, усієї психіки індивіда. Завдяки їм індивід підіймається до життя об'єктивного Духу, поміщає себе в перспективу Цілого щоб через мистецтво самопізнання повернутися до самого себе. Турботу про себе, освячену

Сократом, відродила новітня філософія, помістивши її в саме осереддя того "мистецтва існування", яким вона претендує бути. Піклуватися про свою душу (Зенон): "Ті, хто хоче спастися, повинні жити, постійно піклуючись про себе" (Мусоній). «Іди на допомогу самому собі... поки маєш таку змогу» (Марк Аврелій). «Людина повинна піклуватися про себе тому, ...що Богові захотілося, аби людина могла вільно розпоряджатися собою, і саме для цієї мети їй даровано розум, ...він є здібністю, ...абсолютно унікальною здібністю, яка спроможна обслуговувати сама себе: бо він може "розглядати себе, як об'єкт вивчення".

Протиставляючи марксовій цілісній людині, яка в дійсності є утопічною, людину автентичну, Ганс Йонас розвиває етику відповідальності – моралі технологічної цивілізації нашого часу. Принцип відповідальності автентичної людини протиставляється принципу надії і есхатології, теорії кінцевої мети людини. Людина автентична зі своїми перевагами і вадами, величчю і нікчемністю, щастям і муками, виправданням і провинністю існує одвіку у своїй невід'ємній від неї неоднозначності. А неоднозначність завжди є можливістю існування іншого, тому «кожна втіха породжуватиме своє невдоволення, кожна власність — своє бажання, кожне терпіння — свою нетерплячку, і навіть кожне щастя — своє нещастя... Трансцендентне знаходиться у просторі „між”. Автентичність і неоднозначність людини підважує абсолютні принципи – тепер важливими стають не універсальні імперативи, а універсалізація, досягнута у процесі суспільної дискусії, під час якої і перевіряється обґрунтованість її претензій на універсальність. Законом стає той, який усі одноставно визнають за універсальну норму. Важливою є участь у дискусії кожної особи. Очевидно, яка відповідальність лягає на кожного носія культурних цінностей, традиції, що має інтерсуб'єктивний характер. Принцип універсалізації ставить кожного з учасників на місце всіх інших; при цьому кожен має вирішити, чи захоче він у перспективі, яка кожного разу буде його власною, визнати ту чи ту суперечливу норму за універсальний закон.

Отже, етичний вимір людини являється внутрішнім осереддям у вирішенні питання відношення людини до світу, знаходження свого місця у ньому. Експлікація особистісної, персональної етики на суспільство, його устрій розвиває етичну площину до універсального принципу. Появу демократії пов'язують із заповненням порожнечі, що постала на місці монархічних держав на чолі з правителем, посередником між Богом і людьми. Місце влади перетворюється на порожнє місце. Чи не тому до влади сьогодні тяжіють так багато „порожніх” людей, які цілком як особистості собою нічого не являють, а якщо і являють собою щось, то змушені позбуватися цього „рудименту” не-

пустоти, оскільки змушені резонувати з цією пустотою. У такому суспільстві підвалини політичного та суспільного ладу розхитуються, знання й досвід не позначені печаттю повної легітимності, різниця в статусах перестає бути очевидною, право виявляється залежним від намірів того, хто його проголошує, влада здійснюється за умов постійних конфліктів, логіка демократії на межі розпаду. Завданням демократії є досягнення свободи і творчості людини, перетворення індивідів на суб'єктів, свідомих своєї свободи та своєї відповідальності щодо самих себе. Але хіба це поле індивідуальностей не буде також полем бажань, своєрідностей, що обнімають життя і творять його? Делез і Гваттарі наголошують на бажанні, яке набагато більше, ніж нестача або зяння, відкриває себе творенням життя і волею до влади. Бажання, далеке від того, щоби бути запереченням, творить реальність та життя, а отже, йому нічого не бракує. Реальність є результатом пасивних синтезів бажання і самопродукуванням підсвідомості. Бажання не можна ототожнювати з нестачею, воно визначає позитивність і стверджувальну силу. Отже, етичний вимір людини сьогодні характеризується найширшим діапазоном параметризації та визнанням принципової недоповненості її, стремлінням до утверджувальної сили бажання, яке виповнює людину позитивністю.

Пізнавальні зусилля людини на зламі тисячоліть знову повертаються до філософії. Ключовою і найбагатшою у системі відношень виступає мова. "Ми перестали розуміти реальність через поняття досвіду та свідомості, які були поняттями традиційної філософії. Мова стала центральним питанням, ядром сучасної філософії. Ось головний факт, який ставить усе з голови на ноги". Мова – головна властивість людини, а новий прагматизм розглядає знання як результат вільної і відкритої домовленості, що відповідає інтросуб'єктивному консенсусові, таким чином, знання — це плід "ми" та інтросуб'єктивного поля, тобто сукупність або множинність спільнот створює знання, а не дослідження якогось одного "я": людина представляє "ми", а не ізольованого суб'єкта.

Протиставленням прагматизму виступає філософія смислу, представлена герменевтичним напрямом. Герменевтика — тлумачення священних та біблійних текстів – у ХІХ-ХХ ст.ст. перетворилася на філософське тлумачення символів, міфів та знаків і намагається врятувати смисл, виступаючи проти всіх напрямів позитивізму. Гадамер ставить під сумнів будь-який підхід, що нехтує значення. Знаки і символи реабілітують традицію, «легітимізують» забобони. Всяке мислення вимагає герменевтичної науки, тлумачення. Безпосередня даність свідомості означає й символізує щось зовсім інше, аніж ця безпосередня даність. Існує прихований смисл термінів та репрезентацій, пов'язаний із символікою підсвідомого. Герменевтика – це мистецтво добуватися до людини та до смислу крізь товщу знаків (Рікер). Не існує розуміння себе, яке не було б

опосередковане знаками, символами і текстами. Знаки, що є між нами – людьми-комунікантами, виступають репрезентантами трансценденції, оскільки простір всередині «ми», або між «я» і «я» немає чим заповнити, окрім знаків чи символів, які поглинають пустоту «між-», врешті вони є джерелом простору. Поль Рікер вказує, що «традиційні культури поутворювали вирази з подвійним смислом..., які проникають своїм корінням у символічний ґрунт, спільний для всього людства» (у сфері називання космічних "стихій", або "елементів" – вогонь, вода, вітер, земля, їх "вимірів" і "характеристик"). Завдяки письму мовний процес набуває потрійної семантичної автономії: у стосунку до наміру мовця, до сприйняття його першими слухачами, до економічних, культурних, соціальних обставин, за яких він відбувається. А що слово спочатку мислиться, а потім говориться, то найкоротший шлях від себе до себе є слово іншого, яке змушує мене перетинати відкритий простір знаків.

Необхідність строго формулювати процеси пізнання світу висунула проблеми висловлювання, мови на перший план науки. Відношення між мовою і світом переходять у відношення між суб'єктом і об'єктом. Конструювання світу, яке виконувала трансцендентальна суб'єктивність, тепер виконують граматичні структури, проте тільки ті речення, які можуть бути емпірично верифіковані, мають смисл. Тому сучасна думка є постметафізичною: вона відокремила себе від поняття метафізики. Проте, водночас, «...не все можна виразити засобами мови: існують речі про які нічого не можна сказати. Наприклад, сфера метафізики... Тут не говорити треба, а мовчати... Метафізика, етика й естетика належать до невимовного». Також «мова освітлює нам складність життя. Ми використовуємо слова як засіб зрозуміння сукупності ситуацій, у яких нам доводиться застосовувати ці слова». Хоча аналіз мови також розкриває і механізми мислення (Б.Расел) та всяке бажання можна ввести у сферу мови (З.Фрейд). Одиницею мовної комунікації є утворення або виділення символу, слова чи фрази в ту мить, коли реалізується акт мови. Подія – це повідомлення, яке утворюється або виділяється. Тут просто неможливо оминати роль Слова в Літургії, яке існує в християнській практиці вже дві тисячі років.

Одночасно розвивається метафорична багатозначна мова як засіб вираження у мистецтві, релігії, також і філософії. Таким чином, лінгвістична наука на якийсь час відібрала у філософії пріоритет пояснення світу, повернувшись та виправдавши себе: «Спочатку було Слово». Лінгвістика започаткувала структуралізм і системний підхід в науці. Запровадила серію розрізень – означувальне й означуване, синхронія і діахронія, мова і мовлення, де означувальне – сукупність звуків, фонічна форма, яка сприймається відчуттями, або акустичний образ, означуване – друга сторона знака, поняття.

Між означувальним і означуваним існують зв'язок і відношення, які мають довільний характер. Синхронія показує взаємозв'язок, що існує між частинами одного цілого, розглядуваного поза еволюцією – сукупність відношень, які об'єднують між собою в даний момент сучасні явища. Діахронія показує еволюцію фактів у часі. Лінгвістичні знаки визначаються через їхні внутрішні відношення в системі, яку становить мова – «система, всі частини якої можуть і повинні розглядатися в їхній синхронічній єдності». У знаках і мові відношення мають пріоритет перед елементами. Структуральний аналіз визнає за структурою абсолютний пріоритет та віддає перевагу розташуванню елементів у межах сукупності, які складають систему. Структура – автономна сутність внутрішніх залежностей, керована іманентною раціональністю, та не залежить від зовнішніх впливів.

Не існує смислу, крім названого, і немає іншого світу значень, крім світу мови (якщо ми хочемо збагнути, що означає та чи та субстанція, ми з фатальною неминучістю звертаємося до мови, яка дає нам змогу вирізнити відповідні смисли). Більше ніж будь-коли і всупереч навалу образів ми залишаємося цивілізацією письма. Людина має в собі природжені механізми опанування мови, лінгвістичні схеми або структури, які існують у людському розумі в стані не проявлених форм, що віддзеркалюють "універсалії", тобто характеристики, які можна спостерегти в більшості мов: таким чином, під розмаїттям поверхневих вербальних висловлювань ховаються глибинні і майже універсальні структури (наприклад, творення необмеженої кількості послань — це одна з мовних універсалій). Мова дає нам скінченні засоби, але нескінченні можливості самовираження, які не підкоряються іншим правилам, аніж правила формування поняття і фрази. Для Фрідріха Шлегеля "розум і мова настільки нерозривно поєднані, думка і слово настільки тісно злиті, що той самий аргумент, який спонукає нас бачити в думці виключний привілей людини, дозволяє нам також упізнати в слові, з огляду на його означувальну функцію та на строгу внутрішню організацію, найавтентичнішу людську печать". Людина за своєю природою – істота діалогічна. Діалог – як усяка лінгвістична взаємодія відбувається віч-на-віч і є визначальною характеристикою людського роду.

Одна зі складових лінгвістичного знака, акустичний образ, є його означувальним; друга, поняття, — означуваним. «Зв'язок між означувальним і означуваним не довільний; навпаки, він необхідний. Поняття ("означуване") ("boeuf") силоміць ототожнюється у моїй свідомості зі звуковою послідовністю ("означувальним") (böf)... Поєднання цих двох реальностей було закарбоване в мій розум; і за будь-яких обставин вони нагадують про себе разом. Симбіоз між ними настільки тісний, що поняття "boeuf" є наче душею акустичного образу böf. Розум не містить у собі ані порожні форми, ані неназвані поняття... Таким

чином, означувальне й означуване, ментальна репрезентація й акустичний образ у дійсності є двома сторонами однієї медалі і становлять нерозривну єдність як вміщуване і вміст. Означувальне – це фонічний переклад поняття; означуване – це ментальна протилежність означувального. Ця консубстанціональність означувального й означуваного забезпечує структурну єдність лінгвістичного знака».

Мова – часовий символ крихітної індивідуальності суб'єкта в неозорому всесвіті, її спроможність позначати світ і відносно панувати над часом. Таким чином суб'єкт одержує від лінгвістичної діяльності, поновлюваної щохвилини, силу відродження, що збігається із силою поклику самого всесвіту, через мови, які про нього свідчать і без яких він утратив би всякий смисл. Бо акт, який представляє всесвіт і завдяки якому суб'єкт стає мікрокосмом, відбувається миттєво: як результат обернення руху його відкритості світу, що спонукає його до закритості, яка є не чим іншим, як визначальним розумінням, через яке він уявляє собі цей світ.

Мова виявляє суттєві сторони суб'єкта через аналіз його психіки. Ж. Лакан визначає підсвідоме як частку, без якої суб'єкт неспроможний відновити неперервність своєї усвідомленої мови. Саме символічний порядок дає нам ключ до підсвідомого. Підсвідоме структуроване, як і мова. Біля коріння людства лежить не органічна потреба, а "бажання мати бажання, наполегливе бажання бути впізнаним, бажання домогтися, щоб твоє бажання визнали». Підсвідоме – текст, якого бракує. Підсвідоме — це те, чого суб'єкт не знаходить у своїй мові. "Підсвідоме – це та частка конкретного говоріння в його трансіндивідуальній функції, якої суб'єкт не має в своєму розпорядженні, щоб забезпечити неперервність своєї усвідомленої мови. Підсвідоме бере участь у функціях ідеї і навіть думки. Підсвідоме – це той розділ з моєї історії, де ми знаходимо прогалину або брехливі відомості: це розділ, зіпсований цензурою. Але істину можна відновити: дуже часто вона записана десь-інде.

Розум семантичний у тому значенні, що, крім своєї формальної структури, він має ще й зміст (розум, на додачу до синтаксису, має семантику). «Оскільки тепер систему уявлень про світ визначає мозок, тому навіщо говорити про "Дух"?». Адже кожне ментальне явище тепер можна виразити або в термінах психології, або мовою нейробіолога. Ментальне і нейробіологічне — це два тлумачення тієї самої реальності. Тому ідея зруйнувати бар'єри, які відокремлюють нейронне від ментального, і побудувати місточок, хоч би яким він був нетривким, для переходу від одного до другого, засновується на ототожненні ментальних сутностей з активними фізичними станами сукупностей нейронів. Таким чином, свідомість – система регуляцій у стані

активного функціонування. Віднині "Дух" стає людині непотрібний, для неї досить бути Нейронною Людиною?".

Перехід від енергетичної до комунікаційної (інформаційної) парадигми пізнання світу розширило можливості людини, обрії яких ще далеко не вивчені сьогодні. Усе частіше стверджується, що сучасні науки не тільки не взяли людину в її найзагальніших рисах за об'єкт свого вивчення, а й розчинили суб'єкт, усунули не тільки свідомість, а й розмаїті образи людини, які дали іноді дуже неточні результати, що множать глобальну ідеологічну заплутаність, подрібнюють методи наукового пошуку, врешті провокують зневіру й розчарування в галузі пізнання.

Наука сьогодні демонструє нові сприйняття і нові підходи, будуючи свої основи на припущеннях "замаскованої" реальності (реальність у собі хоч і не є пізнаванною, водночас не є строго непізнаванною; вона, скоріше, замаскована), спростуваннях (Поппер), діалозі між порядком і невпорядкованістю через парадигму складності (Морен), створюваною колективною і науковою спільнотою (Сер, Кун) («люди, що здійснюють свої дослідження в одній і тій самій парадигмі..., вдаються у своїй науковій практиці до тих самих правил і тих самих норм..., що становлять необхідні передумови... утворення і подальшого розвитку тієї або тієї традиції наукових студій»), які визначають границі істинності знань («Ми прагнемо створити культуру, де питання щодо "об'єктивності істини" та "раціональності науки" однаковою мірою не матимуть глузду. Наука має справжню цінність лише тією мірою, в якій вона є моделлю людської солідарності»). Наука виходить із припущень і йде прямо до висновку: вона вгадує, але не обґрунтовує. «Ті з наших теорій, які чинять найбільший опір критиці і які... пропонують у даний момент найпереконливіші докази істинності, порівняно з іншими доступними нам теоріями, можуть... бути визначені як "наука" даної конкретної епохи. ...Той факт, що ми можемо обговорювати їхні претензії на краще розв'язання наявних проблем, ніж на те спроможні інші теорії, – і становлять раціональну основу науки». У математиці приходить кінець "абсолютним істинам", універсальному: "Не існує жодного строгого визначення для строгості. Доведення сприймається за істинне, якщо воно дістає підтримку найкомпетентніших фахівців епохи або якщо воно будується на засадах, які на той час перебувають у моді. Але жоден стандарт сьогодні не є універсально прийнятним".

Сучасна наука критикує пояснення складного через просте. Найпростіші елементарні частинки виявляються складними сукупностями, наприклад, хвиля, поєднана з корпускулою у квантовій механіці. Нерегулярність, ухильність, незвичність, таємничість всесвіту не дозволяє наблизитись до виявлення його законів. Для його пояснення виникають "Хаосологічні" моделі. Сучасна наука

(фізика, біологія) поновила в правах "Бога на ім'я Хаос". Нові дослідження феномену часу ставлять більше запитань, аніж дають відповідей. "Час ніколи не біжить ані по одній лінії..., ані за певним планом, його траєкторія надзвичайно складна й усіяна різними перешкодами, так ніби йдеться про зупинки, розлами, глибокі ями, ділянки блискавичного прискорення, розриви, провали, і все це розкидане мовби випадково чи принаймні у видимому безладі. Тому й історичний розвиток справді нагадує те, що описує теорія хаосу; ...час не розвивається по одній лінії і, отже, можуть існувати в культурі речі, які на лінії розташовані далеко одні від одних, а насправді вони близькі, або навпаки, речі дуже близькі на лінії, а насправді далекі." Наука хоче зняти із себе відповідальність за розуміння, яке їй непідвладне. В експериментальних науках неможливо довести існування законів, проте існує переконаність, що ніколи не буде виявлено феномен, який не підлягає жодним законам.

За Полем Валері, два лиха загрожують світові — впорядкованість і невпорядкованість. Завданням послідовників Платона було віднайти реальну впорядкованість поза видимою невпорядкованістю. Натомість нині "наука невпорядкованості" віднаходить реальну невпорядкованість поза видимою впорядкованістю. У мікроскопічному і макроскопічному, навіть небесному хаосі образ Усесвіту не містить ролі Деміурга. Математика в "хаотичних" формах імітує бога Хаоса, божественний космос перебуває під серйозною загрозою. Філософія і точні науки, заглиблюючись у поле семантики, смислу все більше прямують у бік етики, а з нею до проблеми живого, до біології, торкаючись найглибших рівнів розуміння життя.

Висновки.

Досвід ХХ ст. та події поч. ХХІ ст. усе частіше сьогодні свідчать про крах ідеологій, відхід складених цінностей, розхитаність основ світу. Проголошена Ф.Ніцше «смерть Бога» стала яскравим аргументом до наступних втрат смислу, а з ним і абсолютних істин, появи нігілізму, сумнівних спокус, розчарування життям та занепадом віри, надії. Піддаються скепсису можливості здорового глузду, рацію, порядку. Невизначеність, випадковість, індетермінізм, складність породжують невпорядкованість і різні теорії хаосу. Модернізм як спосіб мислення і пізнання змінюється позаісторичною комбінаторикою постмодернізму, щоб дати місце деконструкції всього попереднього зконструйованого світу. Рух цих нових парадигм вивів на предметне поле пізнання неоднозначні явища, для яких характерні нестабільність та непередбачуваність. Наука сягнула границі радикальної невизначеності абсолютних основ світу, які не в змозі створити раціональний розум, що побачив і свої власні межі. Квантова теорія довела неможливість пізнати реальний світ у цілому лише через раціональний досвід. Проте, невизначеність

основ пізнання, які виявились неістотними для сучасної науки, відкриває нові можливості людини впливати на власну долю і брати за це відповідальність. На зміну об'єктам дослідження приходять впливи, взаємодії, які дуже близькі до лінгвістики, семантики, мови. Об'єкти поступаються місцем відношенням, які формують структури. Методи науки уніфікуються, стають спільними, відкриваючи широку дорогу інтердисциплінарності, компаративістиці та найрізноманітнішим порівняльним дослідженням. Результати науки здійснюють вплив на саму природу людини. Розвиток інформаційних технологій ліг у основу інформаційної, комунікативної та мереживної парадигм світу та його пізнання. Випадковість, множинність та різноманітність, індивідуалізм, повсякденність, розщеплення цілісного суб'єкта на пучок відношень можуть бути подолані засобами, що далеко виходять за межі раціонального, технологічного, пояснюваного. На горизонт досліджень у пізнанні людини виходять феномени щастя, віри, справедливості. Сфера найзагальніших визначень та понять відношення людини до світу безпосередньо наближається та включає у себе феномен духовного, з його вищим проявом – сакрального, у якому збираються раціонально непорівняльні характеристики світу, які аж ніяк не вдається звести до детерміністської однозначності. Таке різноманіття підходів до розуміння світу і людини не лише не виключає феномену сакрального, а саме передбачає необхідність об'єднати засоби пізнання, відчуття, розуміння світу, у яких сакральне має великий і може найважливіший цілісний досвід пошуку шляхів людини і світу.

Література

1. Ж. РЮС. Поступ сучасних ідей. Панорама новітньої науки. К.: Основа, 1998. - 669 с.
2. M. FOUCAULT. "L'Archéologie du savoir", NRF-Gallimard, 1969, pp. 250 sq.
3. H. JONAS. "Le Principe responsabilité", Ed. du Cerf, 1979—1990, p. 13.
4. C. ROSSET. "La Force majeure", Ed. de Minuit, 1983, pp. 24 sq.
5. G.DELEUZE et C.PARNET "Dialogues", Flammarion, p. 119.
6. R MISRAHI. "Traité du bonheur", t. II, Seuil, p. 9.
7. G. DELEUZE, "Nietzsche et la philosophie", PUF, 1962, pp. 223-225).
8. M. CONCHE "Orientation philosophique", PUF, 1990, pp. 45, 48.
9. P. HADOT "Le sage et le mande", in "Le Temps de la réflexion", NRF-Gallimard, p. 177.
10. P HADOT. "Exercices spirituels et philosophie antique". Etudes augustinienes, 1981, pp. 13—16.).
11. M. FOUCAULT. "Le Souci de soi". NRF-Gallimard, 1984, pp. 57—620.

12. J. HABERMAS. "Morale et communication". Ed. du Cerf, 1983— 1986, pp. 86—89.
13. J. HABERMAS. "De l'Ethique de la discussion". Ed. du Cerf, 1991—1992, pp. 139—142).
14. C. LEFORT "Essais sur le politique", Seuil, p. 27.
15. C. LEFORT. "La question de la démocratie", in "Essais sur le politique, XIX e—XX e, siècles", Esprit-Seuil, 1986, pp. 29 sq.).
16. A. TOURAINE. "Critique de la modernité", Fayard, pp. 400—401).
17. G. DELEUZE et F. GUATTARI. "L'Anti-Edipe", 1972, pp. 32—35).
18. R. RORTY "Le Monde", 3-03-1992.
19. H.G. GADAMER. "Vérité et méthode", Seuil, pp. 110 sq.
20. P. RICOEUR. "De Texte à l'action. Essais d'herméneutique II", Seuil, 1986, pp. 25—26, 29-31).
21. J. HABERMAS. "La Pensée postmétaphisique", Armand Colin, 1988—1993, p. I3).
22. "Discussion générale — J. L. Austin", in "La philosophie analytique", Cahiers de Royaumont, Ed. de Minuit, 1962, pp. 331 sq.
23. J.R. SEARLE. "Les Actes de langage", Hermann, 1969—1972, pp. 52—53).
24. F. SAUSSURE. "Cours de linguistique générale", Fayot, 1916—1972, p. 124.
25. R. BARTHES. "Eléments de sémiologie", in "Le Degré zéro de l'écriture", Mediations-Gonthier, 1964, pp. 79 sq.).
26. N. CHOMSKY. "La Linguistique cartésienne". Seuil, 1966— 1969, pp. 56 sq.).
27. C. HAGEGE. "L'Homme de paroles". Folio Essais-Fayard, 1985, pp. 312—313, 315—316.).
28. E. BENVENISTE. "Problèmes de linguistique générale, I", Tel-Gallimard, 1966, pp. 51 sq.).
29. A. JACOB. "Temps et langage — Essais sur les structures du sujet parlant", Armand Colin, 1992, pp. 357 sq.).
30. J. LACAN. "ÉCRITS I", Points-Seuil, 1966, pp. 136 sq.)
31. J. R. SEARL. "Du Cerveau au savoir", Hermann, 1984—1985, pp. 41 sq.).
32. J.-H. CHANCEUX "L'Homme neuronal", Pluriel-Fayard, 1983, pp. 209—211.
33. P. WATZLAWICK, J. HELMICK BEAVIN et D. D. JACKSON. "Une Logique de la communication", Points Essais-Seuil, 1967— 1972, pp. 23 sq.).
34. B. d'ESPAGNAT. "Une incertaine Réalite, le monde quantique, la connaissance et la durée", Gauthier-Villars, 1985, pp. 269 sq.).
35. T. KUHN. "La Structure des révolutions scientifiques", Champs-Flammarion, 1962/1970—1983, pp. 29 sq.).

36. R. RORTY. "La Science comme la solidarité", in "Science et solidarité". Ed. de l'Eclat, 1987—1990, pp. 54 sq.).
37. K. POPPER. "Cojectures et réfutations", Payot, 1963/1972—1985, avant-propos, pp. 9 sq.).
38. M. SERRES. "Eclaircissements", François Bourin, 1992, p. 89).
39. P. THUILLIER. "La revanche du dieu Chaos", in "La Recherche — La Science du désordre", n 232, mai 1991, pp. 551 sq.).

Аннотация

Рассмотрены этические и природные аспекты отношения человека и мира. Модернизм сменяется внеисторической комбинаторикой постмодернизма чтобы освободить место деконструкции всего сконструированного ранее мира. На горизонт исследований в познании человека выходят феномены счастья, веры, справедливости. Сфера отношений человека и мира включает в себя феномен духовного с его высшим проявлением – сакрального. Такое разнообразие подходов к пониманию мира и человека предвидит необходимость объединить средства познания, ощущения, понимания мира, у которых сакральное имеет целостный опыт поиска путей человека и мира.

Ключевые слова: сакральное, познание, пространство, этика

Abstract

The ethical and natural aspects of the relationship of man to the world are considered. Modernism is changing outside the historical combinatoric postmodernism to give place for deconstruction of the whole previously designed world. The phenomena of happiness, faith and justice are entering the horizons of human knowledge research. Sphere of man's relation to the world involves a spiritual phenomenon, with its highest manifestation - the sacred one. This diversity of world and man understanding approaches provides the necessity of knowledge, feeling, world understanding means combining, in which the sacred one is a holistic experience of finding ways of man and the world.

Keywords: sacred, knowledge, space, ethics